

Διατήρηση και συντήρηση υλικού βιβλιοθηκών

Της
Μαρίας Γ. Σκεπαστιανού
(Διδάκτωρ Βιβλιοθηκονομίας,
Επίκουρη καθηγήτρια
Βιβλιοθηκονομίας ΤΕΙΘ)

Στο άρθρο αυτό διατυπώνονται με σαφήνεια οι όροι διατήρηση και συντήρηση προκειμένου να εξαλειφθεί η σύγχυση που τώρα υπάρχει. Καταγράφονται οι δραστηριότητες των υπευθύνων διατήρησης και συντήρησης με τρόπο που να αδιαφοροποιούνται οι επαγγελματικές τους υποχρεώσεις. Γίνεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή στο χώρο της διατήρησης και συντήρησης και τέλος παρουσιάζεται ο ενεργός ρόλος τον οποίο πρέπει να αναλάβουν οι βιβλιοθηκονόμοι.

Είναι γνωστό πως το υλικό των βιβλιοθηκών φθείρεται. Η φθορά αυτή είναι αποτέλεσμα πολύπλοκης διαδικασίας, που οφείλεται σε εσωτερικούς (για παράδειγμα τα οξέα που εισάγονται κατά τη διαδικασία παραγωγή χάρτου) και εξωτερικούς παράγοντες (ζέστη, σχετική υγρασία, κακομεταχείριση από τους χρήστες, κ.ά.). Οι δυο αυτές κατηγορίες παραγόντων μπορεί να δρουν ανεξάρτητα ή σε συνδυασμό μεταξύ τους.

Οι παράγοντες που μπορούν να ελεγχθούν από τους βιβλιοθηκονόμους, ώστε να υπάρχουν θετικά για το τεκμήριο αποτελέσματα, είναι οι εξωτερικοί. Η ζωή του τεκμηρίου, και κατά συνέπεια η συνέχιση της χρήσης του, όπου αυτή είναι επιθυμητή, μπορούν να παραταθούν, όταν αυτοί οι παράγοντες τεθούν υπό έλεγχο. Ο έλεγχος αυτός γίνεται με την εφαρμογή προγραμμάτων διατήρησης.

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80 οι λέξεις "διατήρηση" και "συντήρηση" θεωρούνταν ως συνώνυμες, με συχνότερη τη χρήση της δεύτερης. Σήμερα η "συντήρηση" αποτελεί πιο ειδικό όρο και χρησιμοποιείται ιδιαίτερα σε σχέση με συγκεκριμένα αντικείμενα (τεκμήρια), ενώ η "διατήρηση" είναι ένας ευρύτερος όρος, που περιλαμβάνει και τη συντήρηση αλλά και άλλες ενέργειες που στόχο έχουν την προστασία των συλλογών των βιβλιοθηκών.

Στη διατήρηση υπάγονται όλα τα διοικητικά και οικονομικά θέματα, τόσο αυτά της γενικότερης πολιτικής που θα πρέπει να

ακολουθείται από τη βιβλιοθήκη και του βαθμολογίου του προσωπικού, όσο και αυτά της πρόνοιας για αποθήκευση και στέγαση και των τεχνικών και μεθόδων. Η εφαρμογή αυτών έχει ως συνέπεια τη διατήρηση και του υλικού βιβλιοθηκών και αρχείων και των πληροφοριών που περιέχονται στο υλικό αυτό.

Η συντήρηση, που αποτελεί μέρος της διατήρησης, δηλώνει την ειδική μεταχείριση και τις τεχνικές που εφαρμόζονται για την προστασία του υλικού των βιβλιοθηκών και των αρχείων από τη φθορά και προϋποθέτει επέμβαση στο ίδιο το τεκμήριο.

Με γνώμονα τους παραπάνω ορισμούς, δυο διαφορετικές ομάδες επαγγελματιών παρουσιάζονται: οι βιβλιοθηκονόμοι, ευθύνη των οποίων είναι η διατήρηση, και οι συντηρητές, υπεύθυνοι για τη συντήρηση.

Ο Zappala δηλώνει ότι οι "βιβλιοθηκονόμοι είναι τα άτομα που έχουν την ευθύνη για τα τεκμήρια που τους έχουν εμπιστευθεί. Δεν μπορούν ποτέ να μεταβιβάσουν την ευθύνη αυτή σε άλλους, θα πρέπει να είναι ειδήμονες και ικανοί να διαπιστώνουν τις περιβαλλοντικές συνθήκες στις οποίες φθείρεται το υλικό, θα πρέπει να ξέρουν πότε είναι αναγκαίο να πάρουν μέτρα για να βελτιώσουν τις συνθήκες διατήρησης, να συνεργαστούν μ' ένα χημικό ή βιολόγο, ή να καλέσουν ένα συντηρητή." [1]

Οι συντηρητές, σύμφωνα με τη Smith, είναι οι επαγγελματίες για τα υλικά τεχνικής φύσης και για τις τεχνικές κατασκευές του χάρτου καθώς και της βιβλιοδεσίας. Γνωρίζουν ακόμη τις αιτίες της φθοράς ή της καταστροφής που υφίστανται όλα τα είδη τεκμηρίων, που μπορεί να βρίσκονται στη βιβλιοθήκη, το εύρος των μεθόδων και των υλικών που είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν κατά τη συντήρηση, καθώς και τις συνέπειες των προτεινόμενων μεθόδων συντήρησης. Επιπρόσθετα, είναι υπεύθυνοι για τη συντήρηση και των μεμονωμένων τεκμηρίων.

Με την ιδιότητά τους ως καλά εκπαιδευμένων επαγγελματιών, αξιολογούν την κατάσταση ενός συγκεκριμένου τεκμηρίου, αποφασίζουν ποιά μέθοδος συντήρησης απαιτείται για να σταθεροποιηθεί αυτό χημικά ή να ενισχυθεί φυσικά ή και τα δυο και κατόπιν εφαρμόζουν αυτήν την τεχνική, ούτως ώστε το τεκμήριο να μπορεί να εκπληρώσει την απαιτούμενη λειτουργία

του στη βιβλιοθήκη για όσο χρονικό διάστημα κρίνεται ότι είναι απαραίτητο".[2]

Παρόλο που η διατήρηση έχει περισσότερο σχέση με διοικητικά θέματα (αποτελεί επιμέρους ευθύνη των διοικήσεων των βιβλιοθηκών), η αρμονική συνεργασία βιβλιοθηκονόμων και συντηρητών είναι απαραίτητη.

Η ευθύνη για τη διατήρηση είναι αδιαχώριστη από την πρόσκτηση και χρήση όλων των συλλογών των βιβλιοθηκών. Η διατήρηση είναι άχρηστη, αν δεν ευνοεί την πρόσβαση, αφού η δυνατότητα χρήσης των συλλογών είναι ο βασικός σκοπός της διατήρησης.

Διάδοση της διατήρησης παγκοσμίως

Η διατήρηση του υλικού των βιβλιοθηκών δεν είναι ένα θέμα που προκάλεσε το ενδιαφέρον τα τελευταία μόνο χρόνια. Έκφραση ανησυχίας, αν και όχι η πρώτη, σχετικά με το πρόβλημα αυτό αποτελεί το βιβλίο του William Blades *The Enemies of Books*. [3] Στον κόσμο των βιβλιοθηκονόμων έγινε ευρέως γνωστό με τη δημοσίευση το 1959 των αποτελεσμάτων της έρευνας του William J. Barrow: *Deterioration of Book Stock: Causes and Remedies: Two Studies on the Permanence of Book Paper*. [4] Ο Barrow, με στοιχεία που συνέλεξε από εξέταση 500 βιβλίων που είχαν τυπωθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες την περίοδο 1900-1949 κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα περισσότερα βιβλία που έχουν τυπωθεί κατά το πρώτο μισό του 20ου αιώνα δε θα μπορούν να χρησιμοποιηθούν τον επόμενο αιώνα. Τρία χρόνια νωρίτερα το περιοδικό *Library Trends* είχε αφιερώσει ένα ολόκληρο τεύχος στη συντήρηση του υλικού βιβλιοθηκών.

Αποφασιστικής σημασίας για την επιστήμη της συντήρησης του έντυπου υλικού ήταν η πλημμύρα του ποταμού Άρνου το 1966, που είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή ενός εκατομμυρίου τόμων της Εθνικής Κεντρικής Βιβλιοθήκης της Φλωρεντίας.

Τα "θετικά" της καταστροφής αυτής ήταν η ανάπτυξη της επιστήμης της συντήρησης, η ενθάρρυνση συζητήσεων σχετικά με τις αρχές που θα πρέπει να διέπουν τη διατήρηση και τη συντήρηση του υλικού βιβλιοθηκών και αρχείων και τέλος η συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας της διατήρησης και της συντήρησης του βιβλιοθηκονομικού και αρχειακού υλικού διεθνώς.

Οι δεκαετίες του '70 κι '80 ήταν καθοριστικής σημασίας για τους τομείς της διατήρησης και της συντήρησης. Κατά τη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας αναπτύχθηκαν και παγιώθηκαν δραστηριότητες που αφορούσαν στη βελτίωση των ήδη υπάρχουσών μεθόδων συντήρησης, αναπτύχθηκε η έρευνα, άρχισε η συστηματική εκπαίδευση βιβλιοθηκονόμων και συντηρητών και καθιερώθηκαν προγράμματα διατήρησης στις βιβλιοθήκες. Η δεύτερη δε-

καετία χαρακτηρίστηκε από την εντατικοποίηση των προγραμμάτων διατήρησης. Αυτό οφείλεται σε έρευνες (όπως του Ratcliffe[6] στο Ηνωμένο Βασίλειο και η έρευνα με την επωνυμία "Brittle Books"[7] στις Ηνωμένες Πολιτείες), που απέδειξαν όχι μόνο τον περιορισμένο αριθμό προγραμμάτων διατήρησης και συντήρησης στις βιβλιοθήκες αλλά και το μέγεθος του προβλήματος της φθοράς του έντυπου υλικού των βιβλιοθηκών.

Τέλος, το 1986 η IFLA παρουσιάζει το νέο της πρόγραμμα υπό την επωνυμία "Διατήρηση και Συντήρηση" (Preservation and Conservation - PAC). Σκοπός αυτού ήταν και είναι η ευαισθητοποίηση του βιβλιοθηκονομικού χώρου σχετικά με τα προβλήματα και τις πιθανές δραστηριότητες της διατήρησης στις βιβλιοθήκες, η προώθηση του σχεδιασμού εθνικής πολιτικής και στρατηγικής, ο συντονισμός των διεθνών προσπαθειών, η υποστήριξη της εκπαίδευσης σε θέματα διατήρησης και συντήρησης, και η προαγωγή της ερευνητικής συνεργασίας στο χώρο της διατήρησης.

Διατήρηση και βιβλιοθηκονόμοι

Ενώ για τους αρχειονόμους είναι καθοριστικής σημασίας οι γνώσεις σχετικά με τη διατήρηση των συλλογών τους και η αδυναμία εφαρμογής συγκεκριμένων μεθόδων και πρακτικών φανερώνει επαγγελματική άγνοια και αδιαφορία[8], δε συμβαίνει το ίδιο με τους βιβλιοθηκονόμους.

Είναι ιστορικά αποδεδειγμένο ότι και οι βιβλιοθηκονόμοι στο παρελθόν είχαν και αυτοί σαφή αποστολή: τη διατήρηση των συλλογών τους. Ήδη το 1650 ο J. Durie προσδιόριζε τα καθήκοντα των βιβλιοθηκονόμων: υπεύθυνοι να "χτίζουν" συλλογές, να φροντίζουν γι' αυτές και να τις διαθέτουν προς χρήση, να βεβαιώνονται ότι χρησιμοποιούνται σωστά. Με το πέρασμα των αιώνων(!) όμως, η σχέση ισορροπίας ανάμεσα στη δυνατότητα πρόσβασης στο υλικό των βιβλιοθηκών και τη διατήρηση του υλικού αυτού χάθηκε. Οι βιβλιοθηκονόμοι έχουν αφιερώσει το μεγαλύτερο μέρος της απασχόλησής τους στη διεύρυνση της πρόσβασης των χρηστών στο υλικό, στην ανεύρεση τρόπων, μεθόδων και τεχνικών που θα ενθαρρύνουν τη χρήση των συλλογών, χωρίς να λμβάνουν υπόψη τη φυσική φθορά των τεκμηρίων των συλλογών, που είναι συνέπεια της αυξημένης και παρατεταμένης χρήσης.

Ίσως τα παραπάνω να δίνουν μια εσφαλμένη εικόνα σχετικά με τη διατήρηση και τη χρήση των συλλογών των βιβλιοθηκών. Διατήρηση δε σημαίνει κλείσιμο των συλλογών και απομάκρυνση των χρη-

στών. Όπως λέει ο Feather "για τους περισσότερους από εμάς η διατήρηση σχετίζεται με το να κάνουμε τις βιβλιοθήκες μας χρήσιμες: να διατηρήσουμε το υλικό τους για όσο χρονικό διάστημα θα είναι χρήσιμο"[9]. Η δυνατότητα χρήσης των συλλογών είναι ο τελικός σκοπός της.

Οι βιβλιοθήκες, τα αρχεία, οι υπηρεσίες πληροφοριών είναι οι χώροι όπου αποθηκεύονται τα τεκμήρια του παρελθόντος και οι γνώσεις του παρόντος. Αντικειμενικός τους σκοπός δεν είναι να παίζουν το ρόλο αποθηκών, αλλά να λειτουργούν ως ζωντανόι χώροι, των οποίων οι συλλογές - ο λόγος ύπαρξής τους - είναι προσιτές στους χρήστες.

Οι βιβλιοθηκονόμοι, όντας οι μόνοι που πάντα βρίσκονται στη βιβλιοθήκη, είναι υπεύθυνοι για τη διατήρηση των τεκμηρίων που βρίσκονται σ' αυτές.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

1. A. Zappala, "Instruction in Book Restoration in the Graduate Course on Conservation of Cultural Property at the University of Udine, Udine, Italy", *Restaurator* 9 (1) 1988: 29-30.

2. M.A. Smith, "Preservation Education in Library Schools", In: J.F. Fang and A. Russell, eds. *Education and Training for Preservation and Conservation*, IFLA

Διατήρηση και συντήρηση υλικού βιβλιοθηκών

Publications 54 (Munich: K.G. Saur, 1991) 14-15.

3. W. Blades, *The Enemies of Books* (London: Trubner, 1880)

4. W. J. Barrow, *Deterioration of Book Stock: Causes and Remedies: Two Studies on the Permanence of Book Paper* (Richmont, Va: Virgin State Library, 1959).

5. "Conservation of Library Materials" *Library Trends* (3) Jan. 1956.

6. F.W. Ratcliffe, *Preservation Policies and Conservation in British Libraries: Report of the Cambridge University Library Conservation Project* (London: British Library, 1984).

7. Council on Library Resources. Committee on Preservation and Access, *Brittle Books: Report of the Committee on Preservation and Access* Washington, D.C.: CLR, 1986)

8. M. Riggott, "Conservation", *Keeping Archives*, A. Pederson (ed) (Sydney: Australian Society of Archivists, 1987) 29.

9. J. Feather, "Preservation and Conservation: A Professional Issue for the 1990s", *New Zealand Libraries* 46, 2/3 (1989) 23.